

دانشگاه پیام نور

شناخت و ارزیابی هنرهای کاربردی اسلامی ایران ۲

(رشته هنر)

علی اصغر مقتدائی

سرشناسه	: مقتدائی، علی اصغر، ۱۳۳۴-
عنوان و نام پدید آور	: شناخت و ارزیابی کاربردی هنرهای اسلامی ایران ۲ (رشته هنر) تالیف علی اصغر مقتدائی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: دوازده، ۲۱۷ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۰۵۹. گروه هنر؛ ۲۲/آ
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0105 - 6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
موضوع	: هنر اسلامی - ایران - تاریخ
موضوع	: هنر اسلامی - ایران
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ۸۷ش ۶۲م ۴۴/DSR
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۵۰۱۴۷۷

شناخت و ارزیابی کاربردی هنرهای اسلامی ایران ۲

مؤلف: علی اصغر مقتدائی

ویراستار علمی: اصغر پناهزاده خانمیری

ویراستار ادبی: محمدرضا ثمری

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول مهر ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۱۴ - ۰۱۰۵ - ۶

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0105 - 6

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۸۷۰۰۰ ریال

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربرابر است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف از تقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیریاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیریاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

ابوالفضل فراهانی

رئیس دانشگاه پیام‌نور

فهرست

پیشگفتار.....	یازده
بخش اول سفالگری.....	۱
فصل اول تاریخچه سفالگری در ایران.....	۳
هدف کلی.....	۳
اهداف یادگیری.....	۳
۱-۱ سفالگری پیش از اسلام.....	۳
۱-۱-۱ سفالگری در دوران باستان.....	۵
۲-۱-۱ سفالگری در دوره هخامنشی.....	۱۴
۳-۱-۱ سفالگری در دوره اشکانی.....	۱۶
۴-۱-۱ سفالگری در دوره ساسانی.....	۱۷
۲-۱ سفالگری در دوره اسلامی.....	۱۷
۱-۲-۱ سفالگری در دوره اولیه اسلام.....	۱۷
۲-۲-۱ سفالگری در دوره میانی اسلام.....	۲۹
۳-۲-۱ سفالگری در دوره متأخر اسلامی.....	۳۲
خودآزمایی.....	۳۸
فصل دوم سفال سازی.....	۳۹
هدف کلی.....	۳۹
اهداف یادگیری.....	۳۹
۱-۲ روش کار سفال سازی.....	۳۹
۲-۲ چرخ سفالگری.....	۴۲
۳-۲ رشته های سفالگری.....	۴۴
۴-۲ مواد و مصالح سفالگری.....	۴۴
۵-۲ ابزار و وسایل سفالگری.....	۴۵

۴۶	۶-۲ روش های کار تولید سفال
۴۷	۷-۲ ساخت سفال به روش قالبی
۴۹	۸-۲ انواع تزئین بدنه سرامیکی
۵۰	۹-۲ تزئینات رنگ و لعاب ظروف سرامیکی
۵۰	۱۰-۲ سفال سازی در دوره معاصر
۵۲	خودآزمایی

۵۴	فصل سوم کاشی سازی
۵۴	هدف کلی
۵۴	اهداف یادگیری
۵۵	۱-۳ پیدایش هنر کاشی سازی
۶۰	۱-۱-۳ روش ساخت کاشی
۶۰	۲-۱-۳ پخت کاشی
۶۱	۲-۳ کوره
۶۱	۱-۲-۳ کوره های ابتدایی
۶۱	۲-۲-۳ کوره های پیشرفته
۶۱	۳-۲-۳ کوره های برقی
۶۵	۳-۳ لعاب سازی
۶۶	۴-۳ اکسیدهای فلزات
۶۹	۵-۳ شیوه لعاب دادن کاشی
۷۰	۶-۳ سنگینه ساز (عتیقه ساز)
۷۰	۷-۳ خرمهره
۷۲	۸-۳ کاشی کاری در معماری اسلامی
۷۲	۹-۳ تزئینات کاشی در معماری اسلامی
۷۲	۱-۹-۳ کاشی های قالبی
۷۴	۲-۹-۳ کاشی یک رنگ
۷۵	۳-۹-۳ کاشی لعاب پران
۷۵	۴-۹-۳ کاشی بنایی با نقوش هندسی
۷۸	۵-۹-۳ کاشی زرین فام
۸۱	۶-۹-۳ کاشی معرق
۸۹	۷-۹-۳ کاشی هفت رنگ یا کاشی خشتی
۹۹	خودآزمایی

۱۰۱	بخش دوم شیشه گری
۱۰۳	فصل چهارم تاریخ پیدایش شیشه گری
۱۰۳	هدف کلی
۱۰۳	اهداف یادگیری
۱۰۳	۱-۴ تاریخ پیدایش شیشه

۱۰۴	۱-۴ شیشه‌گری در دوره هخامنشیان
۱۰۵	۲-۴ شیشه‌گری در دوره اشکانیان
۱۰۵	۳-۴ شیشه‌گری در دوره ساسانیان
۱۰۷	۴-۴ شیشه‌گری در اوایل دوره اسلامی
۱۰۸	۵-۴ شیشه‌گری در دوره سلجوقیان و ایلخانیان
۱۰۹	۶-۴ شیشه‌گری در دوره تیموری و صفوی
۱۱۰	۷-۴ شیشه‌گری در دوره قاجار
۱۱۰	۸-۴ شیشه‌گری در دوره معاصر
۱۱۱	۲-۴ تکنیک‌ها و تزئینات شیشه‌گری
۱۱۱	۱-۲-۴ تعریف شیشه
۱۱۱	۲-۲-۴ ساختار شیشه
۱۱۱	۳-۲-۴ مواد و مصالح شیشه‌سازی
۱۱۲	۴-۲-۴ ابزار و وسایل شیشه‌سازی
۱۱۴	۵-۲-۴ روش‌های تولید شیشه‌سازی
۱۱۸	۶-۲-۴ تزئین شیشه
۱۱۹	۷-۲-۴ تراش شیشه
۱۲۱	۸-۲-۴ نقاشی روی اشیاء شیشه‌ای
۱۲۴	۹-۲-۴ همجواری شیشه (فیوزین گلاس)
۱۲۵	۱۰-۲-۴ مات کردن شیشه
۱۲۸	۱۱-۲-۴ شیشه‌های نقش‌دار و تراش‌دار
۱۲۸	۱۲-۲-۴ تلفیق شیشه و فلز
۱۳۰	۱۳-۲-۴ آب‌گز کردن شیشه
۱۳۱	۱۴-۲-۴ شیشه بارفتن
۱۳۲	۱۵-۲-۴ شیشه‌های دو پوست و سه پوست
۱۳۳	۱۶-۲-۴ تولید شیشه‌های رنگی
۱۳۷	خودآزمایی

۱۴۱	بخش سوم سنگ
۱۴۳	فصل پنجم سنگ و سنگ‌تراشی
۱۴۳	هدف کلی
۱۴۳	اهداف یادگیری
۱۴۳	۱-۵ تاریخچه سنگ
۱۴۴	۱-۱-۵ سنگ‌تراشی در دوره هخامنشی
۱۴۹	۲-۱-۵ سنگ‌تراشی در دوره اشکانی
۱۵۰	۳-۱-۵ سنگ‌تراشی در دوره ساسانی
۱۵۲	۴-۱-۵ سنگ‌تراشی در قرون اولیه اسلامی
۱۵۶	۲-۵ تعریف سنگ
۱۵۷	۳-۵ انواع سنگ‌ها
۱۵۹	۴-۵ استقامت سنگ‌ها

۱۵۹	۵-۵ رنگ سنگ‌ها
۱۶۰	۵-۶ سنگ‌بری
۱۶۰	خودآزمایی
۱۶۲	فصل ششم آثار هنری بر روی سنگ
۱۶۲	هدف کلی
۱۶۲	اهداف یادگیری
۱۶۳	۱-۶ سنگ‌تراشی
۱۶۳	۲-۶ ابزار سنگ‌تراشی
۱۶۳	۳-۶ روش کار سنگ‌تراشی
۱۶۵	۴-۶ حجاری و تراش سنگ
۱۶۶	۴-۶ نقش برجسته‌کاری
۱۷۴	۴-۶ استفاده از سنگ در بنا
۱۷۸	۴-۶ خراطی سنگ
۱۸۰	۴-۶ معرق‌کاری سنگ
۱۸۲	۴-۶ مشبک‌کاری سنگ
۱۸۵	۴-۶ خراش سنگ
۱۸۷	۴-۶ سنگ‌تراشی با روش تلفیقی
۱۸۸	۴-۶ پیکره‌تراشی
۱۹۰	خودآزمایی
۱۹۱	فصل هفتم سنگ‌های قیمتی (جواهرات)
۱۹۱	هدف کلی
۱۹۱	اهداف یادگیری
۱۹۱	۱-۷ پیدایش سنگ‌های زینتی و قیمتی در ایران
۱۹۴	۲-۷ زیورسازی و گوهرنشانی
۱۹۴	۳-۷ جواهر
۱۹۵	۴-۷ شناخت سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی
۱۹۵	۴-۷ الماس
۱۹۷	۴-۷ یاقوت
۱۹۷	۴-۷ برلیان
۱۹۹	۴-۷ زمرد
۱۹۹	۴-۷ مروارید
۲۰۰	۴-۷ زمرد کبود
۲۰۱	۴-۷ فیروزه
۲۰۳	۴-۷ لعل
۲۰۳	۴-۷ زبرجد
۲۰۶	۴-۷ حجر القمر (سنگ ماه)

۲۰۶	عقیق ۱۱-۴-۷
۲۰۹	یشم ۱۲-۴-۷
۲۱۰	باباقوری ۱۳-۴-۷
۲۱۰	سنگ لاجوردی ۱۴-۴-۷
۲۱۲	سنگ یمانی سبز ۱۵-۴-۷
۲۱۲	سنگ محک ۱۶-۴-۷
۲۱۲	نقش قالب دو زیورسازی ۵-۷
۲۱۲	روش قالب گیری برای نشانیدن جواهر ۶-۷
۲۱۳	تمیز کردن و پرداخت طلاهای قالب گیری ۷-۷
۲۱۴	خودآزمایی
۲۱۷	منابع

پیشگفتار

شکوه و عظمت هنرهای اسلامی ایران همواره زبانزد بوده و دستاوردهای هنرمندان اقوام مختلف معرف فرهنگ غنی این سرزمین است. کتیبه‌ها، نقش برجسته‌ها، نقش و نگارهای روی اشیاء مختلف چون سفال، سنگ، کاشی، فلز، چوب، کاغذ، قالی، پارچه و سایر هنرهای دستی، هر رهگذری را بر جایش میخکوب می‌کند و چند دقیقه‌ای به تأمل وامی‌دارد. هنر ایران همان هنر غنی و پر بار دیرینه است که تاکنون برجای مانده و همچنان به رونق و اعتبار خود حیات دوباره می‌دهد.

هنرمند با به تصویر کشاندن شگفتی‌های خلقت و خلق آثار هنری از جنس فرهنگ و باورهای دینی‌اش، نه تنها به رضایت درونی می‌رسد، بلکه فرهنگ و باورهای دینی خود را به‌خصوص در بین جوانان اشاعه داده و با زبان هنر، بسیاری از حرف‌ها را بیان می‌کند. هنگامی که هنر رنگ سازندگی و تعهد به خود گیرد، نوری برای هدایت روشن فکرانه بشر می‌شود و خداجویی و عدالت را سرمشق زندگی انسان‌ها می‌کند.

نقوش سنتی به‌کار رفته در صنایع گوناگون همچون سفال، سنگ و شیشه، حکایت از اعتقاد و حس درونی خالق آن بوده و یکتاپرستی را نشان می‌دهد، بنا براین نشانه‌های معیارهای اسلامی در گذشته‌های دور نیز در هنر نمایان است. خلق یک اثر و هنر دینی به درون هنرمند برمی‌گردد، حسی که او را به‌سوی معبودش متمایل می‌سازد.

کتاب حاضر قسمت دوم هنرهای اسلامی ایران متشکل از صنایع سفال و سنگ و شیشه و نقش و نگارهای سنتی به‌کار رفته در آن‌هاست. در این کتاب آثار ارزشمندی در اختیار شما قرار می‌گیرد که هر یک اثری ماندگار و جاوید در پهن‌دشت ایران اسلامی

است و همه آنها با دستان پرتوان و خلاق استادکاران و هنرمندان ادوار مختلف تاریخی از صدر اسلام تا دوران معاصر خلق گردیده‌اند که برخی از آنها در موزه‌های بزرگ جهان نگهداری می‌شوند.

در خاتمه از همکاری صمیمانه کلیه همکاران به‌ویژه آقای دکتر محمدعلی ابراهیمی (مدیریت محترم تدوین)، آقای محمدرضا ثمری (معاون محترم تدوین)، سرکار خانم مینا حاجی انزهایی (کارشناس محترم تدوین) آقای اصغر پناهزاده خانمیری (ویراستار علمی)، به دلیل زحمات بی‌دریغ‌شان در راستای چاپ کتاب، کمال سپاسگزاری و امتنان را دارم.

علی اصغر مقتدائی